

РОЗДІЛ V. ФУНКЦІЙНА СЕМАНТИКА ЛЕКСИЧНИХ І ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Олександр Межов

УДК 811.161.2'367.4

СИНОНІМІЧНІ КОНСТРУКЦІЇ З ТРАНЗИТИВНОЮ СЕМАНТИКОЮ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано прийменники, що здатні виражати значення шляху руху; з'ясовано, з якими відмінковими формами вони поєднуються; окреслено сукупність предикатів, що валентно передбачають локативи шляху руху; простежено синонімічні відношення між прийменниково-відмінковими формами у функції шляху руху; схарактеризовано синонімію прийменникових конструкцій і безприйменникових відмінків із транзитивною семантикою в сучасній українській літературній мові.

Ключові слова: синонімічні конструкції, транзитивна семантика, локатив, шлях руху, предикат, валентність, прийменник, відмінок, прийменникова конструкція, просте речення.

Семантико-синтаксична категорія локативності охоплює такі варіанти: статичний локатив і три динамічні локативи – початковий пункт руху, кінцевий пункт руху і шлях руху (транзитив). У сучасній українській мові транзитивна семантика (шлях руху) може бути репрезентована прийменниковими конструкціями і безприйменниковими відмінками при відповідних дієсловах руху та переміщення. Прийменникові конструкції формують майже половину всіх словосполучень, виражаючи різноманітні змістові відношення між повнозначними словами. Прийменникова конструкція являє собою синтаксему, утворену поєднанням прийменника і відповідної форми іменника, що має певні значеннєві, формальні і функційні ознаки. Прийменники з різними відмінками можуть вступати в синонімічні семантико-синтаксичні відношення як між собою, так і з безприйменниковими формами.

Прийменники як граматичний клас слів перебувають у центрі уваги мовознавців не лише через неоднозначність самої лінгвістичної сутності цієї одиниці мови, а й у зв'язку з багатством їхньої синонімії. Українські прийменники досліджено з погляду їх морфологічної будови, походження і значення (Kolodyazhnyy 21–122), у формально-граматичному та семантико-синтаксичному аспектах (Vykhovanets', "Pryymennykova Systema" 69–184, 196–250), простежено участь у реалізації детермінантних значень (Vykhovanets', "Pryymennykova Systema" 185–190; Vykhovanets', "Teoretychna Morfolohiya" 339–342; Ivanenko), визначено ступінь маркованості певною семантикою прийменниково-відмінкових форм (Vykhovanets', "Teoretychna Morfolohiya" 333–338; Zahnitko; Stepanenko; Kostusyak), звернуто увагу на прийменники і з погляду їхніх синонімічних можливостей (Kolodiazhnyy 122–160; Vykhovanets', "Teoretychna Morfolohiya" 333–342). Проте граматична синонімія прийменникових конструкцій із транзитивною семантикою (шляху руху) недостатньо опрацьована в сучасній українській мові й потребує системного вивчення.

Мета пропонованого дослідження – здійснити комплексний аналіз синонімічних прийменниково-відмінкових і безприйменникових конструкцій із семантикою шляху руху на матеріалі художніх текстів сучасної української літературної мови. Для реалізації цієї мети потрібно розв'язати такі завдання: 1) виділити прийменники, що здатні виражати значення шляху руху; 2) з'ясувати, з якими відмінковими формами вони поєднуються; 3) окреслити сукупність предикатів, що валентно передбачають локативи шляху руху; 4) простежити синонімічні відношення між прийменниково-відмінковими формами у функції шляху руху; 5) схарактеризувати синонімію прийменникових конструкцій і безприйменникових відмінків із транзитивною семантикою.

Для вираження транзитивної семантики в сучасній українській мові використовують прийменниково-іменникові конструкції, до складу яких може входити кожен непрямий відмінок, а також – безприйменникові форми орудного та знахідного відмінків. Всі вони здатні вступати в синонімічні семантико-синтаксичні відношення, збагачуючи виражальні можливості граматичної системи української мови. Будь-яке речення з транзитивом, згідно з концепцією І. Р. Вихованця (Vykhovanets', "Narysy z funktsional'noho syntaksysu" 41–42, 108–109), має містити у своїй структурі ще й такі обов'язкові синтаксеми: суб'єкт локативної дії (руху, переміщення), предикат локативної дії (руху, переміщення), локатив вихідного пункту руху, локатив кінцевого пункту руху. У конкретних мовленнєвих актах залежно від комунікативних інтенцій мовця зрідка експліковані всі три локативні синтаксеми, здебільшого вербалізований один або два локативи: лише транзитив; транзитив і вихідний пункт руху; транзитив і кінцевий пункт руху. Транзитивна синтаксема відображає у системі мови просторовий орієнтир різної форми і протяжності, за яким, мимо, вздовж якого, через, крізь який, поверху якого, серединою якого, по якому тощо рухається суб'єкт локативної дії (локалізований суб'єкт). Усі локативні відтінки транзитивної семантики, зокрема й аблативну (віддалення), адлативну (наближення) та перлативну (рух вздовж траєкторії) семи, допомагають передавати різні прийменники у сполученні з відмінковими формами іменників. Прийменники можуть вказувати також на контакт із просторовим орієнтиром (контактні) або відсутність такого

контакту (дистантні), внутрішнє чи зовнішнє розташування локалізованого суб'єкта щодо просторового орієнтира.

У складі прийменниково-відмінкової форми орудний відмінок позначає шлях руху, а прийменники модифікують динамічне просторове значення. Синонімічні прийменники *за, слідом за, вслід за, навздогін (наздогін) за* виражають значення безпосереднього руху локалізованого суб'єкта позаду рухомого предмета як просторового орієнтира (в одному напрямку з ним). Крім того, усі ці прийменниково-відмінкові форми об'єднані семою наближення. Порівняно з прийменниками *за, слідом за і вслід за* прийменник *навздогін (наздогін) за* передає значення більш інтенсивного руху позаду рухомого предмета. Напр.: *Навряд, щоб німці за нами в очерет полізли* (О. Корнійчук); *Услід за військом мчав одинокий вершник* (В. Малик); *Десь ти, певно, подався слідом за Княгиницьким на Афон...* (Р. Іванчук); *Струк поплазував обережно поміж кущами слідком за Романом* (Б. Грінченко); *До берега рідного судна прямують, За ними чайки навздогін* (В. Бичко); *...а по спині одна мурашка прудко побігла, лоскочучи колючими лапками, а за нею – і друга навздогінці* (Є. Гуцало).. Творення нових прийменників *слідом за, вслід за і навздогін за* зумовлене багатозначністю первинного прийменника *за*. Як слушно зауважує І. Р. Вихованець, «процес формування нових прийменників динамічного просторового значення ще не завершився, зокрема, до цього часу остаточно не стабілізувалося взаєморозташування прийменника і відмінка у складі прийменниково-відмінкової сполуки» (Vykhovanets', "Pryumennykova systema" 170). Лексичне наповнення локативної позиції охоплює здебільшого назви осіб, а також засобів переміщення.

У граматичній системі сучасної української літературної мови безприйменниковий орудний шляху руху семою динамічності дублює тотожну сему опорних дієслів переміщення. Йому властиві диференційні семантико-синтаксичні ознаки субстанційності, валентного зв'язку з предикатами дії, пасивності, динамічної фінальності, периферійності (Vykhovanets', "Systema Vidminkiv" 131). У позиції такого орудного перебувають іменники, що позначають просторові поняття: *вулиця, гай, город, двір, долина, дорога, ліс, луг, міжряддя, околиця, поле, просіка, стежка, траса, яр* тощо. Напр.: *Повертався стежками білими* (В. Слапчук); *Курною дорогою проходили до селища Шіхова робітники* (О. Донченко); *Автобус знову котився такою ж рівною трасою* (А. Дімаров). Орудний транзитивний валентно сполучається з дієсловами односпрямованого тривалого руху або переміщення на зразок *бігти, брести, іти, їхати, котитися, насуватися, пересуватися, повзти, рухатися, спускатися, текти; возити, водити, носити* тощо. Лексичне наповнення такого орудного охоплює два типи номінацій: 1) назви конкретних об'єктів, які вказують на просторову протяжність, напр.: *Він пройшов стежкою, поміж берегами зеленої росяної трави, аж до краю садка* (Б. Грінченко); *Бічною польовою доріжкою скаче до стовпового тракту вершник* (Б. Лепкий); *З порожньою торбою за плечима вона [Чайчиха] поволі брела непротряхлою колією* (М. Стельмах); *Ми поволі простували звивистими міськими вуличками* (Є. Гуцало); *...чому так тяжко стало йти широкою просікою?* (Р. Іванчук); 2) назви об'ємних просторових понять: *гай, долина, ліс, океан, поле, пустеля* тощо: *Олень... поволі побіг лісом у найбільшій гущавині* (П. Загребельний); *Долинами пісня літає* (Ю. Яновський); *На щитку, замість жінки з граблями, хтось дуже схожий на самого діда Антипа вів полем комбайн* (В. Земляк); *Всю ніч без перепочинку пленталися змучені люди і тварини безкрайньою сухою пустелею* (З. Тулуб); *Ні разу в житті я не плив океаном* (М. Стельмах).

Наявність відмінкових семантико-синтаксичних ознак у поєднанні з ознаками прислівниковими дозволяє віднести орудний просторовий до форм перехідного типу між іменниковістю і прислівниковістю. Як переконливо стверджує І. Р. Вихованець, «специфіка орудного полягає в тому, що просторовою функцією він уособлює поєднання двох частин мови – іменника і прислівника. Із прислівником його споріднюють периферійність, просторова функція, охоплення відмінковими формами вузьких шарів лексики, з іменником – тяжіння до семантичної предметності, валентний зв'язок з предикатом, пасивність, динамічна фінальність» (Vykhovanets', "Systema Vidminkiv" 134).

У синонімічні відношення з орудним вступає знахідний безприйменниковий відмінок, однак він виражає складну об'єктно-локативну функцію. Орудний шляху руху більш віддалений від знахідного просторового спрямування у прислівникову сферу. Проте обидві форми об'єднані ознакою послідовної динамічності й у зв'язку цим – характерним для них сполученням з дієсловами руху. Знахідний просторово-об'єктний займає центральну придієслівну позицію, орудний – тільки периферійну. У першого виразніше виявлена семантична предметність, у другого ж – обставинність, пор.: *Переїхали убрід бистру гірську річку* (О. Гончар) і *Взявши на ліву руку од дороги, пішов вузенькою стежечкою* (П. Куліш).

Набагато виразніші синонімічні відношення безприйменникового знахідного та орудного відмінків із прийменниковим знахідним. Пор.: *До схід сонця перейшли через Сулу* (О. Гончар) і *До схід сонця перейшли Сулу*; *Загін Чубенка помалу посувався крізь ліс* (Ю. Яновський) і *Загін Чубенка помалу посувався лісом*. При опорних дієсловах руху синонімічні прийменники *через, крізь, в, повз, попри, проз* із знахідним відмінком виражають декілька різновидів (відтінків) шляху руху. Розташування локалізованого суб'єкта щодо просторового орієнтира може бути контактне або дистантне, внутрішнє чи зовнішнє. Прийменники *через і крізь* вказують на наскрізний рух. Контактний прийменник *через* звичайно засвідчує, що локалізований суб'єкт рухається з краю в край чи на певну відстань поверх просторового орієнтира або по ньому, рідше – серединою, отвором, напр.: *На цей раз я їхав кіньми через землі тиверців і уличів, а потім через Болгарію* (С. Скляренко); *Козак повільно зійшов з танку. Брів через двір* (Ю. Мушкетик); *І Кончак, зловтішно посміхнувшись, припострожив свого баского коня і погнав через річку на той берег* (В. Малик); *Ми перелазимо через задній*

борт і *стрибаємо*, по-жаб'ячому ляпаємося на землю (В. Нестайко); *Дмитро через пліт перескочив у сад...* (М. Стельмах).

На відміну від прийменника *через* контактний прийменник *крізь* передає додатковий значеннєвий відтінок проникнення, переборення певного простору, подолання перешкоди, тобто разом з іменником вказує на середовище, предмет, оточення, серединою якого відбувається рух нерідко з переборенням труднощів, перешкод на шляху, напр.: *Треба не губити напрямку, бачити попереду верхів'я гори й іти крізь хащі* (Ю. Яновський); *Крізь ніч, крізь бурі, крізь тумани театр ішов до світлих днів* (М. Рильський); *Фотографи пролазили крізь натовп аж до комісара, перешикоджаючи кіноапаратові працювати* (Ю. Яновський); *Противник відкочувався крізь гори за Грон* (О. Гончар).

У значенні наскрізного руху (із семою контактного внутрішнього розташування локалізованого суб'єкта щодо просторового орієнтира) виступає також знахідний із прийменником *в*, проте він являє собою периферійний засіб вираження цього значення, оскільки містить сему наближення, охоплюючи вузькі шари лексики (назви вікно, щілина, двері, ворота, хвіртка): *В вікно зимовий вечір лине, в кімнаті присмерків печать* (В. Сосюра); *У ворота в'їхала підвода* (А. Головка). Знахідний із дистантними прийменниками *повз*, *проз*, *попри* в підсистемі засобів шляху руху позначає переміщення локалізованого суб'єкта близько просторового орієнтира, рух мимо нього і водночас зовнішнє розташування щодо просторового орієнтира: *Раптом зупинилися три пташки, що пролітали повз нього* (О. Іваненко); *З саду вилетів кажан і безшумно сковзнув повз веранду* (М. Трубляйні); *Катерина аж зраділа, побачивши, що хтось швидко промайнув проз вікно і заходить у двір* (О. Копиленко); *Дарка хотіла прошигнути поз неї до хати* (Леся Українка).

Аналіз різностильових текстів засвідчує активізацію прийменниково-відмінкових форм давального в сучасній українській мові. У науковій літературі висловлено суперечливі думки про вживання прийменників з давальним відмінком. Є. К. Тимченко вважав, що давальний відмінок сполучається з двома прийменниками – *к* і *по*, перший з яких уже майже вийшов з ужитку, а другий відбиває конкуренцію форм давального і місцевого відмінків (Тимченко 60–61). В академічній граматиці за редакцією Л. А. Булаховського названо прийменники *назустріч*, *услід*, *наперекір*, *завдяки*, *всупереч* (“Kurs Suchasnoyi Ukrayins'koyi Literaturnoyi Movy” 89–95). В академічному виданні “Сучасна українська літературна мова. Синтаксис” за загальною редакцією І. К. Білодіда зазначено: «Однією з істотних синтаксичних особливостей давального відмінка в українській мові є майже абсолютна нездатність його пов'язуватися з прийменниками. Він сполучається лише з чотирма прийменниками: *завдяки*, фактично діалектним *к* (*ік*, *д*, *ід*) і не позбавленими ще конкретного прислівникового характеру прийменниками *всупереч* та *услід*» (“Suchasna Ukrayins'ka Literaturna Mova” 84). Про неможливість давального вживатися з прийменниками пише і І. Г. Матвіяс: «В українській мові не всі відмінки однаковою мірою здатні сполучатися з прийменниками. Так, називний, давальний і кличний відмінки вживаються без прийменників, місцевий – тільки з прийменником» (Matviyas 25). Давальний відмінок у локативній валентній позиції вживають лише з похідними прийменниками-новотворами *назустріч*, *навстріч*, *вслід*, *навздогін*, *навперейми*, *напереріз* і передає динамічне просторове значення, виражаючи різні види спрямованості руху. Характерною ознакою цих прийменниково-відмінкових форм є поєднання з дієслівними предикатами руху і переміщення та наявність у них спільної семи наближення, що зумовлює їх синонімію. Відмінність між ними полягає у спрямуванні руху локалізованого суб'єкта стосовно просторового орієнтира (рухомого предмета) – в одному або різних напрямках.

Давальний відмінок із прийменниками *назустріч* і *навстріч* виражає просторове значення – спрямованість руху до предмета, що рухається в протилежному напрямку. Він звичайно функціонує в дієслівних реченнях, де опорними компонентами виступають дієслова руху, переміщення в просторі або конкретної дії зі значеннєвим відтінком руху: *Назустріч коханому я, збентежена та перелякана, йшла і не помічала нікого* (А. Дімаров); *Василик біг якраз навстріч Орлюкові* (О. Довженко). Функційними еквівалентами давального з такими прийменниками виступають сполуки *назустріч до + родовий відмінок*, *навстріч до + родовий відмінок*, пор.: *Назустріч до ньеньки поспішають її діти і Назустріч ньеньці поспішають її діти*. При дієсловах руху значно рідше використовують давальний із прийменником *вслід* (*услід*) для вираження значення безпосереднього спрямування руху за ким-небудь, чим-небудь. Функційним еквівалентом такого давального виступає частіше вживана сполука *вслід (услід) за + орудний відмінок*, пор.: *А татари гнали вслід ханові і А татари гнали вслід за ханом* (Р. Іванчук); *Мати вийшла вслід йому* (В. Барка) і *Мати вийшла вслід за ним*; *...а вслід нам довго ще неслися дідові гноми і блаженне крєктіння* (О. Довженко) і *Вслід за нами довго ще неслися дідові гноми*. Давальний відмінок із прийменником *навздогін* виражає спрямованість дії за рухомим предметом – просторовим орієнтиром, сполучаючись з дієсловами руху, переміщення. У розмовному стилі вживаний його варіант – прийменник *наздогін*. Функційним еквівалентом давального з такими прийменниками виступає сполука *навздогін за + орудний відмінок*, пор.: *Марія швидко пішла наздогін йому* (Ю. Смолич) і *Марія швидко пішла наздогін за ним*; *І, не почувши відповіді, кинувся навздогін жінці і І, не почувши відповіді, кинувся навздогін за жінкою* (М. Стельмах); *...шляхом навздогін їм мчить якийсь вершник* (С. Скляренко) і *Шляхом навздогін за ними мчить якийсь вершник*. Часткова синонімія орудного з прийменниками *за*, *вслід за*, *навздогін (наздогін) за* та давального з прийменниками *вслід*, *навздогін* заснована на спільній семі наближення. Давальний відмінок із прийменниками *навперейми* і *напереріз* виражає спрямованість руху до рухомого предмета, передаючи динамічну дистантну локалізацію суб'єкта в напрямку перетину руху просторового орієнтира (рухомого предмета), напр.: *А*

навперейми їм козаки, мов три ворони, низько-низько над землею *полетіли* (А. Головка); *Напереріз їм метнувся* з мечем *отець Іяникій* (В. Малик); *Пригинаючись, Бондар побіг напереріз рухливому клубкові* (М. Стельмах).

Прийменники *назустріч*, *навстріч*, *вслід*, *навздогін*, *навперейми*, *напереріз* із давальним відмінком охоплюють назви істот (переважно людей) і конкретних неживих предметів, що перебувають у русі. Унаслідок переносного переосмислення просторового значення утворені конструкції, залежний компонент яких у формі давального відмінка з прийменником поширений на нехарактерні в цій позиції абстрактні назви, пор.: *Вдовх пішли назустріч новому життю* (О. Довженко). Як бачимо, вторинні прийменники з давальним відмінком поступово закріплюються при дієсловах руху, збагачуючи виражальні можливості синтаксису сучасної української літературної мови.

Спеціалізованим засобом маркування транзитивної синтаксеми у функції динамічної локалізації близько просторового орієнтира виступає форма *мимо + родовий відмінок*, напр.: *То по коридору мимо дверей проходило, може, якесь начальство...* (І. Багрянний); *Мирон Данилович вертається в село; проходить мимо хати Кайданця* (В. Барка). Інші прийменники з родовим відмінком – *вздовж*, *вдовж*, *вподовж*, *подовж*, *поздовж*, *повздовж*, *поперек*, *впоперек* (*упоперек*) – можуть вживатися на позначення як статичної локалізації (при дієсловах локативного стану та локативного процесу), так і динамічної локалізації (при дієслівних предикатах цілеспрямованого руху). Прийменники *вздовж*, *вдовж*, *вподовж*, *подовж*, *поздовж*, *повздовж* з родовим вказують на шлях руху суб'єкта локалізації в напрямку довжини просторового орієнтира, а прийменники *поперек*, *впоперек* (*упоперек*) – на шлях руху в напрямку його ширини. Відмінність між ними полягає і в розташуванні локалізованого суб'єкта щодо просторового орієнтира (для перших характерна дистантна або контактна локалізація, для других – контактна). Пор.: *Макс ходить уздовж вузької й довгої кімнати й час од часу стріпує чубом* (В. Винниченко); *Таня кинулась вподовж ешелону* (О. Гончар); *...Сивоок побіг уздовж огradi, не випускаючи руки Лучука* (П. Загребельний); *– Я покидаю Крим, Юсуфе, – вів меддах Омар. – За цей рік я сходити його вздовж і впоперек* (Р. Іванчук); *Підемо прямо поперек поля до Сули та понад нею...* (В. Малик).

Місцевий відмінок уживають також у вторинній семантико-синтаксичній функції динамічної контактної локалізації, який із прийменником *по* залежить від дієслів руху, переміщення. Сполука *по + місцевий відмінок*, як і розглядана вище форма *через + знахідний відмінок*, указує на рух по поверхні предмета або в межах якогось простору. Напр.: *Хлопчик по землі тягне кулемета* (В. Сосюра); *Моя любов сягала неба, а Гриць ходив ногами по землі* (Л. Костенко); *У матері по кам'яному обличчю котились сльози* (Ю. Яновський); *Рибалка довго ходить по дібровах* (М. Рильський).

Прислівники як синонімічні еквіваленти прийменниково-відмінкових форм зі значенням шляху руху утворюють абсолютну периферію морфологічних варіантів локативних синтаксем. Вони також валентно пов'язані з дієсловами руху, напр.: *Коровайний... подався навпростець через зелене поле* (Ю. Бедзик); *Часом вони сходили з шосе на вузькі стежки і йшли навпрямки* (М. Трублаїні); *Ні доріг, ні стежок дід ніколи не визнавав – завжди йшов напрямцем* (Г. Хоткевич); *Хлопці йшли навпрямці, обминаючи дороги* (Є. Гуцало); *Наступаючі шарахнули убік, а Тимко побіг прямо, стріляючи на ходу* (Григорій Тютюнник); *З відчаю ведмідь кидається напролом уперед, бо назад нема вороття* (В. Гжицький). На локативну семантику прислівників нерідко нашароване обставинне значення способу дії.

Отже, центр просторової семантики шляху руху формують синонімічні прийменниково-відмінкові форми орудного і знахідного. Значно рідше використовують у цій функції давальний із похідними прийменниками. Особливе місце в граматичній системі української мови посідають орудний і знахідний безприйменникові відмінки, здатні вступати в синонімічні відношення з прийменниковими конструкціями. Місцевий відмінок уживаний у вторинній семантико-синтаксичній функції динамічної локалізації, указуючи на рух по поверхні предмета або в межах якогось простору, а родовий спеціалізований на вираженні шляху руху в напрямку довжини просторового орієнтира і близько нього. Прислівники як функційні замітники прийменникових просторових конструкцій являють собою найпериферійніші утворення для вираження значення шляху руху. Усі розглянуті прийменниково-відмінкові та безприйменникові форми на найвищому рівні абстрагування об'єднані спільною семантико-синтаксичною функцією транзитива (локатива шляху руху), у зв'язку з чим їх можна кваліфікувати як синтаксичні синоніми – одиниці, близькі за синтаксичною семантикою, але відмінні значеннєвими відтінками. Перспективними у цьому плані є дослідження синонімії прийменникових конструкцій із семантикою напрямку руху.

References

- Vykhovanets', Ivan. *Pryymennykova Systema Ukrayins'koyi Movy (Prepositional System Ukrainian Language)*. Kyiv: Naukova dumka, 1980. Print.
- Vykhovanets', Ivan. *Systema Vidminkiv Ukrayins'koyi Movy (System of Cases of the Ukrainian Language)*. Kyiv: Naukova dumka, 1987. Print.
- Vykhovanets', Ivan. *Narysy z funktsional'noho syntaksysu ukrayins'koyi movy (Essays on Functional Syntax of the Ukrainian Language)*. Kyiv: Naukova dumka, 1992. Print.
- Vykhovanets', Ivan, and Kateryna Horodens'ka. *Teoretychna Morfolohiya Ukrayins'koyi Movy (Theoretical Morphology of the Ukrainian Language)*. Akadem. Hramatyka Ukrayins'koyi Movy (Acad. Ukrainian Grammar). Kyiv: Universytets'ke vydavnytstvo «Pul'sary», 2004. Print.

Zahnitko, Anatoliy, and Illya Danyluk, and Hanna Sytar, and Iryna Shchukina. *Slovyk Ukrayins'kykh Pryymennykiv. Suchasna Ukrayins'ka Mova* (The Dictionary Ukrainian Prepositions. Modern Ukrainian Language). Donetsk: TOV «VKF BAO», 2007. Print.

Ivanenko, Zoya. *Sistema Pryymennykovykh Konstruktsiy Adverbialnoho Znachennya* (System Prepositional Constructions Adverbial Value). Kyiv; Odesa: Vyshcha shkola, 1981. Print.

Kurs Suchasnoyi Ukrayins'koyi Literaturnoyi Movy (The Course of Modern Ukrainian Literary Language). Ed. by Leonid Bulakhovskyy. Vol. 2: *Syntaksys* (Syntax). Kyiv: Radyans'ka shkola, 1951. Print.

Kolodyazhnyi, Andriy. *Pryymennyk: Materialy do Lektsiy z Kursu Suchasnoyi Ukrayins'koyi Literaturnoyi Movy* (Preposition. Materials for Lectures on Modern Ukrainian Literary Language). Kharkiv: Vydavnytstvo Kharkivs'koho universytetu, 1960. Print.

Kostusyak, Natalya. "Morfologichni ta Semantichni Vidminky Suchasnoyi Ukrayins'koyi Literaturnoyi Movy (Morphological and Semantic Cases of Modern Ukrainian Literary Language)". *Ukrayins'ka Mova* (Ukrainian Language) 4 (2013): 45–57. Print.

Matviyas, Ivan. *Imennyk v Ukrayins'koy Movi* (Noun in the Ukrainian Language). Kyiv: Radyans'ka shkola, 1974. Print.

Stepanenko, Mykola. *Prostorovi Poshyryuvachi u Strukturi Prostoho Rechennya* (Spatial Complements in the Structure of the Simple Sentence). Poltava: ASMI, 2004. Print.

Suchasna Ukrayins'ka Literaturna Mova: Syntaksys (The Modern Ukrainian Literary Language: Syntax). Ed. by Ivan Bilodid. Kyiv: Naukova dumka, 1972. Print.

Tymchenko, Yevhen. *Nominatyv i Datyv v Ukrayins'koy Movi* (Nominative and Dative in Ukrainian Language). Kyiv: Vydavnytstvo UAN, 1925. Print.

Надійшла до редакції 06 березня 2017 року.

SYNONYMOUS CONSTRUCTIONS WITH SEMANTICS WAY OF MOVEMENT IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE

Oleksandr Mezhev

Department of Ukrainian Language, Lesya Ukrayinka Eastern-European National University, Lutsk, Volyn. region, Ukraine.

Abstract

Background: Prepositions as a grammatical word form are in the centre of linguists' attention not only for the ambiguousness of the linguistic essence of this language unit, but also due to their synonymous richness. Ukrainian prepositions have been investigated in the morphological and formal-syntactical aspects (I. R. Vykhovanets, A. S. Kolodyazhnyi), it has been analyzed their character in a semantic-syntactical structure (I. R. Vykhovanets, A. P. Zahnitko), it has been learnt their participation in the determinative meaning realization (I. R. Vykhovanets, K. G. Horodenska), it has been determined the marking degree by a certain semantic of the prepositional case form (I. R. Vykhovanets, K. G. Horodenska, Z. I. Ivanenko, M. I. Stepanenko, N. M. Kostusyak), it has also paid attention to the prepositions through their synonymic ability (A. S. Kolodyazhnyi, I. R. Vykhovanets, K. G. Horodenska, A. P. Zahnitko). But synonymous prepositional constructions with semantics way of movement in the modern Ukrainian language have not been fully analyzed in the modern Ukrainian language and it is needed to study them better.

Purpose: The purpose of the given investigation is to carry out the full analysis of the synonymic constructions with their semantics way of movement on the base of the modern Ukrainian language. To realize the purpose it is needed to do the following tasks: to determine such prepositions which can express the semantics way of movement; to define with what case forms they are combined; to deduce synonymous relations between prepositional-case forms with semantics way of movement; to characterize the synonymous of the prepositional and non-prepositional constructions with semantics way of movement.

Results: The centre of the semantics way of movement is formed by the synonymous prepositional-case forms of the instrumental and accusative cases. Dative case with derivative prepositions is rarely used. Instrumental and accusative non-prepositional cases take the special place in the Ukrainian grammar structure, as they can create synonymous relations with prepositional constructions. Locative case in secondary semantic-syntactic features dynamic localization used. Locative case with the preposition depends on verbs of motion, indicating movement on surface of the object or within a space. Adverbs as a functional substitute of the prepositional constructions are outlying units for expressing semantics way of movement.

Discussion: In modern Ukrainian literary language semantic way of movement system of synonymous substantive prepositional-case constructions, synonymous prepositional and non-prepositional forms represented. The prospective of our study is to research synonymous prepositional-case constructions with semantics the direction of movement.

Keywords: synonymous constructions, locative, way of movement, predicate, valency, preposition, case, prepositional constructions, simple sentence.

Vitae

Oleksandr Mezhev is Doctor of Philology, Professor of Department of Ukrainian Language in Lesya Ukrayinka Eastern-European National University (Lutsk). His areas of research interests include functional-categorical grammar and communicative linguistics.

Correspondence: mezhov@ukr.net

Юрій Струганець

УДК 811.161.2:81'373

**SEMANTICS AND FORMAL-STRUCTURAL PARAMETERS
OF FOOTBALL VOCABULARY IN THE UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE
AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY**

У статті з'ясовано зміст поняття «футбольна лексика», встановлено співвідношення понять «футбольна лексика» і «футбольна термінологія». Представлено таксономію футбольних номінацій у мові спеціального призначення. Таксономія об'єднує терміни футбольної галузі, екстрагалузові термінологічні одиниці, термінологізовані загальнонавчальні лексичні одиниці, а також номенклатуру, професіоналізми, професійний жаргон. Розроблено семантичну стратифікацію футбольної лексики, обґрунтовано системну організацію цього сегмента словникового складу через реалізацію парадигматичних відношень. Схарактеризовано формально-структурну типологію футбольних номінацій.

Ключові слова: футбольна лексика, мова спеціального призначення, терміни, номенклатура, професіоналізми, професійний жаргон.

At the beginning of the XXI century football vocabulary is actively functioning in Ukrainian literary language that is related to football as a multifaceted socio-cultural phenomenon: sport, business and means of political influence, game and mass spectacle.

The interest of linguists in sports communication, including the language of football, has increased in recent decades due to study of various areas of language activity of society. Despite researchers' attention to the theoretical and practical issues of sports terminology, in Ukrainian linguistics there is still not system analysis of football vocabulary. The relevance of the research leads to the following factors: a) the growing popularity of football as a sport; b) increasing the number of participants in football communication, deterministic operation of sports channels on TV, regular broadcasting of football matches, the opening of sports (including football) portals, discussion about the problems of football in chat rooms and forums on the Internet; c) necessity for a comprehensive description of the football lexicon, representing the segment of Ukrainian language picture of the world; d) requirements of regimentation and codification of football vocabulary; e) the development of electronic glossaries, creation of electronic thesauri, development of corpus linguistics; f) necessity of preparing materials for systematic improvement of language culture of journalists who broadcast football programs or matches.

The fundamental in studying semantic-structural and functional parameters of the football vocabulary of Ukrainian literary language of XXI century are studios of Ukrainian and foreign linguists in which determined sports language (M. N. Panochko, B. O. Zilbert, O. V. Borowska, M. R. Martyniuk, T. A. Yeshchenko, L. A. Karpets, I. M. Sushynska, Y. L. Vokalchuk, O. G. Malysheva); the peculiarities of football vocabulary are clarified (P. I. Melnyk, O. S. Rylov, S. S. Bohuslavskyy, M. B. Dubyak, R. S. Koval, I. R. Protsyk, O. M. Lavrynenko, V. V. Maxymchuk).

The goal of our study is to determine the semantic and formal structural parameters of football nominations in Ukrainian literary language of the XXI century.

Professional dictionaries, general language dictionaries (explanatory, spelling, dictionary of foreign words, thesaurus, etc.), sports newspapers and magazines (printed and online editions), professional, popular science and reference books at football issues, TV programs on football theme, football matches, football online communication (blogs, chat rooms, forums, social networks), football oral communication (communication with coaches, referees, players, fans) are serving for the source base of our study. Contemporary fiction also involved to analyze, representing the non-special contexts of functioning of football nominations.

In recent decades, linguists have increased their interest to football communication in different languages (Bohuslavs'ky; Rylov). Some researches of Ukrainian linguists are regarding to language culture of football reports (Vokalchuk), the specific of jargon of football fans (Lavrynenko; Protsyk). Football vocabulary undergoes permanent changes that caused laying of dictionaries on football terminology and its translation into other languages (Kvaratsheliya; Levkiv, Himyak, Levkiv; Svertnyev).

The peculiarity of the football language is that it aims to narrow the scope of specialists communication of this sphere and the range of participants of football communications – journalists and fans. Football vocabulary is a nomination of objects and concepts from the field of football operating in professional and unprofessional language. The concept of «Language for Special Purposes», as dominant in English literature, used to indicate the professional